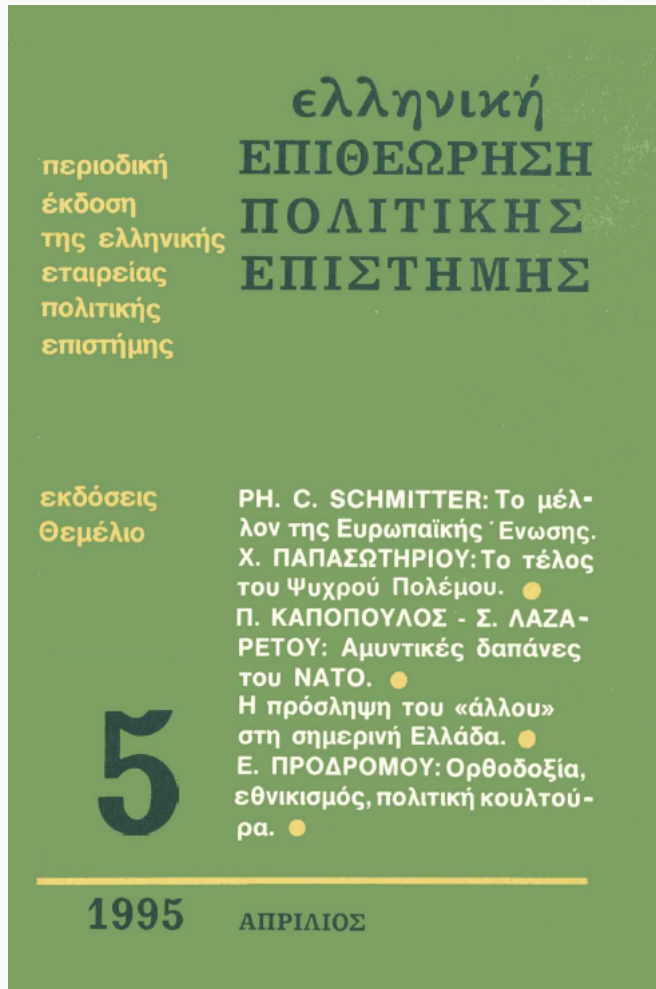

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 5, Αρ. 2 (1995)

Η δυναμική συμπεριφορά των αμυντικών δαπανών στα πλαίσια της Ατλαντικής Συμμαχίας στον ψυχροπολεμικό και μετα-ψυχροπολεμικό κόσμο

Παναγιώτης Καπόπουλος, Σοφία Λαζαρέτου

doi: [10.12681/hpsa.15289](https://doi.org/10.12681/hpsa.15289)

Copyright © 2017, Παναγιώτης Καπόπουλος, Σοφία Λαζαρέτου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καπόπουλος Π., & Λαζαρέτου Σ. (2017). Η δυναμική συμπεριφορά των αμυντικών δαπανών στα πλαίσια της Ατλαντικής Συμμαχίας στον ψυχροπολεμικό και μετα-ψυχροπολεμικό κόσμο. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 5(2), 59–80. <https://doi.org/10.12681/hpsa.15289>

**Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΑΜΥΝΤΙΚΩΝ
ΔΑΠΑΝΩΝ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΑΤΛΑΝΤΙΚΗΣ
ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ ΣΤΟΝ ΨΥΧΡΟΠΟΛΕΜΙΚΟ ΚΑΙ
ΜΕΤΑ-ΨΥΧΡΟΠΟΛΕΜΙΚΟ ΚΟΣΜΟ*****

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιστορική πτώση του τείχους του Βερολίνου το 1989 και οι μεταγενέστερες εξελίξεις στην Ανατολική Ευρώπη και την πρώην Σοβιετική Ένωση, ένα χρόνο αργότερα, προκάλεσαν πολλές συζητήσεις σχετικά με την πιθανότητα μείωσης των αμυντικών δαπανών των Ηνωμένων Πολιτειών, της Σοβιετικής Ένωσης και των εκατέρωθεν συμμάχων. Μετά από μια αργή αλλά σταθερή πτώση των δαπανών για άμυνα σε παγκόσμιο επίπεδο που ξεκίνησε το 1989, ο ρυθμός μείωσης επιταχύνθηκε το 1992. Από το 1989 έως το 1992, η πτώση δεν υπερέβη ποτέ το 5% ετησίως σε πραγματικούς όρους, ενώ προσέγγισε το επίπεδο του 15% το 1992 (βλέπε SIPRI, 1993).

Οι κύριοι παράγοντες στους οποίους φαίνεται να οφείλονται οι παραπάνω εξελίξεις είναι οι εξής: (i) ένα πολύ μικρό μέρος των εξελίξεων αυτών μπορεί να αποδοθεί στη δυναμική των αμυντικών δαπανών των χωρών-μελών της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας. Πράγματι, οι αμυντικές δαπάνες του ΝΑΤΟ ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν κατά μέσο όρο 3,7% τη δεκαετία 1980-90 και μειώθηκαν σε 3,3% την τετραετία 1989-92. (ii) Η δραματική πτώση των αμυντι-

* Διδάκτορας Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης.

** Λέκτορας Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Τμήμα Διεθνών Ευρωπαϊκών Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών.

*** Ευχαριστούμε τον Christer Berggren του Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) για την ευγενική παραχώρηση των χρονολογικών σειρών των αμυντικών δαπανών. Επωφεληθήκαμε σημαντικά από τα σχόλια και τις παρατηρήσεις δύο ανώνυμων κριτών καθώς και του συναδέλφου Βαγγέλη Βασιλάτου.

κών δαπανών μέσα σε λίγα χρόνια στις χώρες της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών ήταν το φυσικό αποτέλεσμα της «θεραπείας-shock» που χαρακτήρισε τα σταθεροποιητικά προγράμματα που εφαρμόστηκαν από τις δημοσιονομικές αρχές των κρατών αυτών.

Η υπό διαμόρφωση πολυπολική επιδιδαιτησία των περιφερειακών συγκρούσεων αλλάζει άρδην τις διεθνείς παραμέτρους του παγκόσμιου συστήματος ασφάλειας. Η νέα μετα-ψυχροπολεμική εποχή της οιονεί συνεργασίας μεταξύ των υπερδυνάμεων μεταβάλλει εμφανώς την οικονομική και στρατηγική σκοπιμότητα των αμυντικών οπλοστασίων. Ποιος είναι όμως ο νέος ρόλος του NATO στο παγκόσμιο σύστημα ασφάλειας; Για να απαντήσουμε σε αυτό το ερώτημα, θα πρέπει να εξετάσουμε το διεθνές στρατηγικό τοπίο την εποχή που εγκαθιδρυόταν ο διπολικός κόσμος στα τέλη της δεκαετίας του '40, σε σχέση με το νέο στρατηγικό τοπίο που τα media συνήθως ονομάζουν «νέα τάξη πραγμάτων».

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να διερευνήσει τη μετεξέλιξη του NATO κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου μέσω της μελέτης της δυναμικής συμπεριφοράς των αμυντικών δαπανών των χωρών-μελών. Η εργασία διακρίνεται στα παρακάτω τμήματα. Στο πρώτο τμήμα ασχολούμαστε με τα «οικονομικά της Συμμαχίας» και αναλύουμε τη διαχρονική εξέλιξη της κατανομής του βάρους χρηματοδότησης της κοινής ασφάλειας μεταξύ των χωρών-μελών στο πλαίσιο ενός υποδείγματος αντικρουόμενων στόχων στο σχεδιασμό πολιτικής. Στο δεύτερο τμήμα αναζητούμε τις διαρθρωτικές μεταβολές που οδήγησαν στη σύγκλιση στον αμυντικό σχεδιασμό. Στο τρίτο τμήμα διερευνούμε τη συσχέτιση μεταξύ της εμπορικής αλληλεξάρτησης μιας χώρας και των πολιτικών αλληλεπιδράσεων. Τέλος, στον Επίλογο εξετάζουμε την εξελικτική πορεία από το διπολικό σύστημα στο νέο στρατηγικό τοπίο.

2. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΑΤΛΑΝΤΙΚΗΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ

α. Αντικρουόμενοι στόχοι στον στρατηγικό σχεδιασμό - Κατανομή του βάρους

Η ανάπτυξη μιας θεωρητικής κατασκευής που να ερμηνεύει τη συμπεριφορά ενός διεθνούς οργανισμού δεν μπορεί παρά να στηριχθεί στο βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της θεωρίας των δημοσίων αγαθών (βλέπε Olson, 1965). Στην περίπτωση του NATO, ό-

που στόχος είναι η εξυπηρέτηση των κοινών συμφερόντων των κρατών-μελών, η προστασία από έναν κοινό εχθρό μπορεί να θεωρηθεί ως ένα δημόσιο αγαθό στην παραγωγή του οποίου πρέπει όλοι να συνεισφέρουν.

Όταν ένα κράτος-μέλος της συμμαχίας λαμβάνει αποφάσεις σχετικά με το ύψος των αμυντικών δαπανών του, σταθμίζει κατά κύριο λόγο τη συνεισφορά στην κοινωνική ευημερία των καταναλωτικών αγαθών, από τη μία πλευρά, και της εθνικής ασφάλειας που του παρέχει η βελτίωση του οπλοστασίου του, από την άλλη. Γίνεται προφανές ότι το επίπεδο ασφάλειας που το ένα έθνος αποκτά επηρεάζει τα επίπεδα ασφάλειας των συμμάχων του, αφού τους παρέχει τη δυνατότητα να προστατευθούν έναντι του κοινού εχθρού.

Το πρόβλημα του αμυντικού σχεδιασμού μιας χώρας-μέλους του NATO μπορεί να παρουσιαστεί χρησιμοποιώντας τον τυπικό μηχανισμό της αριστοποίησης στην οικονομική θεωρία (Smith 1980, 1989· Murdoch - Sandler 1984· Karopoulos - Lazaretou 1993). Υποθέτουμε ότι μια δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση μεγιστοποιεί μια συνάρτηση ευημερίας U , η οποία είναι συνάρτηση δύο αγαθών, της κατανάλωσης, c , και της ασφάλειας, s :

$$U = U(c, s) \quad (1)$$

$$\text{με } U_c, U_s > 0 \quad \text{και} \quad U_{cc}, U_{ss} < 0$$

υπό τους ακόλουθους περιορισμούς

$$y = m + c \quad (2)$$

$$s = \varphi(m, m^A, m^O) \quad (3)$$

Η σχέση (2) αποτελεί τον εισοδηματικό περιορισμό της κυβέρνησης. Το ακαθάριστο εθνικό προϊόν, y , που θεωρείται εξωγενώς δεδομένο, αφιερώνεται τόσο σε αμυντικές, m , όσο και καταναλωτικές δαπάνες, c . Η σχέση (3) ορίζει το επίπεδο ασφάλειας που απολαμβάνει η συγκεκριμένη χώρα ως συνάρτηση του εγχώριου επιπέδου αμυντικών δαπανών, m , του επιπέδου αμυντικών δαπανών των συμμάχων της, m^A , και του επιπέδου δαπανών των εχθρών της, m^O .

Κατά την ψυχροπολεμική εποχή, η μεταβλητή m^O για μια χώρα-μέλος του NATO αποτελούσε ένα δείκτη της απειλής από τις δυνάμεις του Συμφώνου της Βαρσοβίας, ενώ για τη μετα-ψυχροπολεμι-

κή εποχή, η ερμηνεία της γίνεται σαφώς πιο πολύπλοκη. Θα μπορούσε ίσως να θεωρηθεί είτε ως ο κίνδυνος που πηγάζει από τους ανά τον κόσμο θύλακες αστάθειας είτε εμπλοκές περιφερειακού χαρακτήρα.

Το παραπάνω πρόβλημα αριστοποίησης οδηγεί στην παρακάτω συνάρτηση προσδιορισμού των αμυντικών δαπανών,

$$m = \psi(m^0, m^A, y) \quad (4)$$

Ας επικεντρώσουμε την προσοχή μας στη σχέση μεταξύ των αμυντικών δαπανών της υποθετικής χώρας και του επιπέδου των αμυντικών δαπανών των συμμάχων της,

$$m = f(m^A) \quad (5)$$

με $f_m^A < 0$, πολιτική μετακύλισης του βάρους (free-riding) ή $f_m^A > 0$, επιμερισμός του βάρους (complementarity).

Η παραπάνω σχέση αποτελεί τη συνάρτηση αντίδρασης των αμυντικών δαπανών της χώρας όταν μεταβάλλονται οι αμυντικές δαπάνες των υπολοίπων μελών της συμμαχίας. Η ύπαρξη μιας αρνητικής σχέσης μεταξύ των δύο μεταβλητών αποτελεί ένδειξη της δυσανάλογης κατανομής του βάρους από την εν λόγω χώρα προς τη συμμαχία. Αντίθετα, ο επιμερισμός του βάρους μεταξύ των συμμάχων δηλώνει την ύπαρξη μιας θετικής σχέσης. Με άλλα λόγια, μπορούμε να περιγράψουμε την κατάσταση κατά την οποία ξεσπά ένας ιδιότυπος «πόλεμος» μεταξύ των μελών της συμμαχίας για το ποιος θα μετακυλίσει στον άλλον το μεγαλύτερο μέρος της συνεισφοράς στην κοινή ασφάλεια. Γίνεται προφανές ότι χώρες που δίδουν μεγαλύτερη στάθμιση στην κατανάλωση, *c*, σε σχέση με την ασφάλεια, *s*, θα έχουν την τάση να δρουν ως free-riders. Δύο βασικούς λόγους είναι δυνατόν να υποθέσει κανείς για μια τέτοια απόκλιση στη συμπεριφορά. Πρώτον, όπως έχει υποστηριχθεί (Olson - Zeckhauser, 1966), οι χώρες-μέλη του NATO με το υψηλότερο κατά κεφαλή εισόδημα ενστερνίστηκαν την πλέον αντικομμουνιστική ιδεολογία και πολιτική. Αντίθετα, στις οικονομικά ασθενέστερες χώρες επικράτησαν πιο μετριοπαθείς ιδεολογίες. Και τούτο διότι ακόμα και μεγάλες θυσίες στην κατανάλωση από τις οικονομικά αδύναμες χώρες δε θα είχαν παρά μόνο οριακή επίδραση στη διεθνή ισορροπία δυνάμεων. Δεύτερον, ακόμη και χώρες με το ίδιο επίπεδο κατά κεφαλή εισοδήματος, αλλά που αντιμετωπίζουν σε

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Στατιστικοί δείκτες του ΝΑΤΟ, 1950-1992

Χώρες	ΑΕΠ κατά κεφαλή	ΑΕΠ (1985, δις)	Εξωστρέφεια (%)	Αμυντικές δαπάνες (%)	Εμπλοκή σε ένοπλη σύγκρουση
ΗΠΑ	\$13356,6	\$4016,6	14,0	7,5	12
Καναδάς	9926,9	347,4	45,0	3,2	2
Βέλγιο	5970,6	79,8	105,2	3,3	4
Γαλλία	6954,2	523,1	34,2	5,0	14
Γερμανία	7374,9	619,3	42,6	3,6	1
Δανία	8259,7	58,0	62,9	2,5	1
Ελλάδα	2255,0	33,4	37,2	5,4	2
Ην. Βασίλειο	6460,1	461,7	48,4	6,7	13
Ιταλία	5176,6	424,5	33,5	2,6	2
Νορβηγία	9183,7	58,2	84,3	3,4	1
Ολλανδία	6805,9	128,1	93,7	3,7	3
Πορτογαλία	1533,1	20,7	58,1	4,7	4
Τουρκία	802,7	52,8	22,8	4,8	4

Τάξεις μεγέθους

ΑΕΠ (1985, δις)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
ΑΕΠ κατά κεφαλή	1	5	6	8	10	2	7	9	3	4	13	11	12
Εξωστρέφεια	13	8	10	6	11	7	2	1	3	4	12	9	5
Αμυντικές δαπάνες	1	8	4	2	12	11	7	10	9	13	5	3	6
Εμπλοκή σε ένοπλη σύγκρουση	3	11	1	2	8	8	7	4	11	11	4	8	4

Παρατηρήσεις: Ο πίνακας παρουσιάζει τις μέσες τιμές των υπό εξέταση μεταβλητών. Ως δείκτη εξωστρέφειας λαμβάνουμε το άθροισμα των εισαγωγών και εξαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ κάθε χώρας. Οι αμυντικές δαπάνες εκφράζονται επίσης ως ποσοστό του ΑΕΠ. Οι χρονολογικές σειρές για το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν κάθε χώρας-μέλους σε σταθερές τιμές 1985 και σε τρέχουσες τιμές, για τις εισαγωγές και εξαγωγές σε τρέχουσες τιμές είναι από τον ΟΟΣΑ, National Accounts. Οι σειρές για τον πληθυσμό και την ονομαστική συναλλαγματική ισοτιμία ως προς το δολάριο για το έτος 1985 είναι από IMF (IFS), *Statistical Yearbook*. Οι χρονολογικές σειρές για τις αμυντικές δαπάνες είναι από SIPRI *Yearbook* (διάφορα τεύχη). Για την τελευταία στήλη του πίνακα, βλέπε Πίνακα ΠΙ του Παραρτήματος.

διαφορετική ένταση τον κίνδυνο από τον κοινό εχθρό εξαιτίας γεωγραφικών, ιστορικών, ιδεολογικών και άλλων λόγων, θέτουν διαφορετική στάθμιση στην ασφάλεια.

Πράγματι, όπως παρατηρούμε στον Πίνακα 1, οι τρεις χώρες με το υψηλότερο ποσοστό αμυντικών δαπανών στο ΑΕΠ, Ηνωμένες Πολιτείες, Η. Βασίλειο και Γαλλία, αποτελούν ταυτόχρονα τις χώρες με το υψηλότερο ΑΕΠ. Από την άλλη πλευρά, οι μικρές χώρες του ΝΑΤΟ, όπως το Βέλγιο και η Δανία, αφιερώνουν πολύ μικρότερα ποσοστά του ΑΕΠ για αμυντικό εξοπλισμό. Αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ότι οι δύο σχετικά φτωχές χώρες της νοτιοανατολικής πτέρυγας του ΝΑΤΟ, Ελλάδα και Τουρκία, που οι σχέσεις τους αντιμετωπίζουν προβλήματα τόσο για ιστορικού όσο και για γεωπολιτικού χαρακτήρα λόγους, έχουν ιδιαίτερος υψηλά επίπεδα αμυντικών δαπανών.¹ Μία άλλη εξαίρεση αποτελεί ο Καναδάς, που αν και σχετικά μεγάλη χώρα, φαίνεται να δρα ως free-rider. Τούτο μπορεί να εξηγηθεί από τη γεωγραφική γειτνίασή του με τις Ηνωμένες Πολιτείες, το πλοστάσιο των οποίων του παρείχε σχετική κάλυψη. Παράλληλα, η γεωγραφική του απόσταση από ενδεχόμενη ανάπτυξη ενός θεάτρου επιχειρήσεων στην Ευρώπη, που αποτελούσε το δημοφιλέστερο σενάριο στους δυτικούς κύκλους τουλάχιστον πριν από την ανάπτυξη των διηπειρωτικών πυραύλων, ενίσχυσε τις τάσεις απόκλισης από τα μέσα επίπεδα της Συμμαχίας.

β. Διαρθρωτικές μεταβολές και σύγκλιση πολιτικής

Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τη διαχρονική πορεία των αμυντικών δαπανών των χωρών-μελών του ΝΑΤΟ κατά την περίοδο 1950-92. Σε όλες σχεδόν τις χώρες της συμμαχίας παρατηρείται, μετά το τέλος της δεκαετίας του '60, μια συνεχής πτωχική τάση του ποσοστού των αμυντικών δαπανών στο ΑΕΠ, με πιο εντυπωσιακή εξαίρεση την περίπτωση της Ελλάδας, που στη δεκαετία του '70 οι αμυντικές δαπάνες αυξάνονται σε 5,7%, ξεπερνώντας το ποσοστό των Ηνωμένων Πολιτειών (5,6%) και στη δεκαετία του '80 αγγίζουν το 6,5% του ΑΕΠ. Όπως έχουμε ήδη συζητήσει στην εισαγωγή, στις περισσότερες χώρες (και στην Ελλάδα) η διαδικασία μείωσης επιταχύνεται μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου.

Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό που απορρέει από τον Πίνακα 2 αφορά τις μεταβολές στο μέγεθος των αποκλίσεων των μεριδίων των αμυντικών δαπανών στο ΑΕΠ διαχρονικά. Η σύγκριση μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών, χώρας με το υψηλότερο μερίδιο των α-

1. Για μια εμπειρική διερεύνηση της «κούρσας» εξοπλισμών (arms race) μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας βλ.επε Georgiou - Karopoulos - Lazaretou (1994).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Οι αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ

Χώρες	'50-'60	'60-'70	'70-'80	'80-'90	'89-'92
ΗΠΑ	10,028	8,479	5,604	6,170	5,424
Καναδάς	5,576	3,117	1,915	2,054	2,011
Βέλγιο	3,911	3,256	3,083	3,008	2,288
Γαλλία	7,137	5,170	3,839	3,911	3,557
Γερμανία	3,990	4,201	3,440	3,150	2,623
Δανία	2,764	2,712	2,313	2,232	2,033
Ελλάδα	5,478	4,136	5,705	6,436	5,595
Η. Βασίλειο	7,787	5,670	4,820	4,690	4,056
Ιταλία	3,057	2,715	2,276	2,210	2,137
Νορβηγία	3,713	3,526	3,148	3,102	3,242
Ολλανδία	4,925	3,771	3,117	2,996	2,593
Πορτογαλία	4,119	6,748	5,085	3,251	3,077
Τουρκία	5,066	4,730	4,834	4,573	4,858

Παρατηρήσεις: Ο πίνακας παρουσιάζει τις μέσες τιμές των αμυντικών δαπανών των χωρών-μελών του ΝΑΤΟ ως ποσοστό του ΑΕΠ σε διαφορετικές υπο-περιόδους.

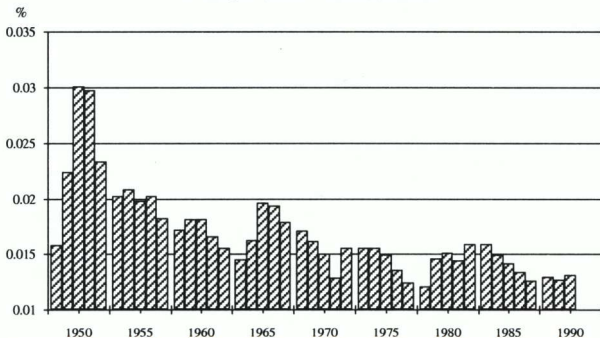
μυντικών δαπανών στο ΑΕΠ στη δεκαετία του 1950, και της Δανίας, χώρας με το χαμηλότερο ποσοστό αμυντικών δαπανών κατά την ίδια δεκαετία, υποδεικνύει μια συνεχή σύγκλιση του αμυντικού σχεδιασμού. Πράγματι, από επτά ποσοστιαίες μονάδες στη δεκαετία του '50, η απόκλιση των μεριδίων των δύο χωρών μειώθηκε στις τέσσερις ποσοστιαίες μονάδες στη δεκαετία του '80 και τρεις ποσοστιαίες μονάδες στη μετα-ψυχροπολεμική περίοδο

Η σύγκλιση των μεριδίων των αμυντικών δαπανών μεταξύ των χωρών-μελών του ΝΑΤΟ μπορεί να φανεί από το Διάγραμμα 1. Το διάγραμμα απεικονίζει τη μέση τυπική απόκλιση των αμυντικών δαπανών ως ποσοστό στο ΑΕΠ κατά την περίοδο 1950-92. Όπως μπορεί να παρατηρήσει κανείς, ο βαθμός σύγκλισης είναι πολύ μικρός κατά τη δεκαετία του '50, γεγονός που αντανακλά την τάση των χωρών για μετακύλιση του βάρους στις χώρες εκείνες που αισθάνονται τον κίνδυνο από έναν κοινό εχθρό υψηλότερο ή σε αυτές (όπως στις ΗΠΑ) που η επεκτατική αμυντική πολιτική είναι ζωτικής σημασίας στη δεκαετία σχεδιασμού του νέου στρατηγικού τοπίου. Με το πέρας της δεκαετίας του '50, ξεκινά μια εποχή συνεχούς μείωσης του βαθμού απόκλισης που διακόπτεται μόνο στην

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Σύγκλιση-απόκλιση στον αμυντικό σχεδιασμό
των χωρών-μελών της Συμμαχίας

Παρατηρήσεις: Το διάγραμμα απεικονίζει την ετήσια απόκλιση των αμυντικών δαπανών ως ποσοστό του ΑΕΠ από τον μέσο όρο του ΝΑΤΟ. Η τυπική απόκλιση έχει υπολογιστεί ως ακολούθως:

$$\left(\sum_{j=1}^n (X_{jt} - \bar{X}_t)^2 / n-1 \right)^{1/2}$$

όπου $j = 1, \dots, n$, $n = 13$ (χώρες-μέλη του ΝΑΤΟ), και X_{jt} είναι οι αμυντικές δαπάνες της χώρας j το έτος t .

περίοδο 1966-71, περίοδο κορύφωσης του πολέμου του Βιετνάμ.

Η αύξηση του βαθμού σύγκλισης μεταξύ των συμμάχων του ΝΑΤΟ είναι δυνατόν να αποδοθεί στη μετακίνηση της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας στις αρχές της δεκαετίας του '70 από το «δόγμα της αμοιβαίας εξασφαλισμένης καταστροφής» (MAD) στο «δόγμα της κλιμακωτής ή ευλύγιστης αντίδρασης» (flexible response). Το νέο δόγμα επέβαλε στη Συμμαχία να αντιδρά στις ενδεχόμενες προκλήσεις των χωρών-μελών του Συμφώνου της Βαρσοβίας αποφεύγοντας τη σύγκρουση με πυρηνικά όπλα όσο τούτο ήταν δυνατόν. Κατά τούτο, οι Ευρωπαίοι Σύμμαχοι θα έπρεπε να προετοιμάσουν την άμυνά τους εναντίον συμβατικών οπλοστασίων στο ευρωπαϊκό θέατρο επιχειρήσεων και δε θα μπορούσαν να στηρί-

ζουν την εξωτερική τους ασφάλεια στην αποτροπή που τους παρείχε το πυρηνικό οπλοστάσιο της Συμμαχίας. Ως συνέπεια, τα πυρηνικά και μη πυρηνικά οπλοστάσια γίνονται στη χρήση τους μάλλον συμπληρωματικά παρά υποκατάστατα μέσα αποτροπής.

γ. Στρατιωτική σύγκρουση και οικονομική εξωστρέφεια

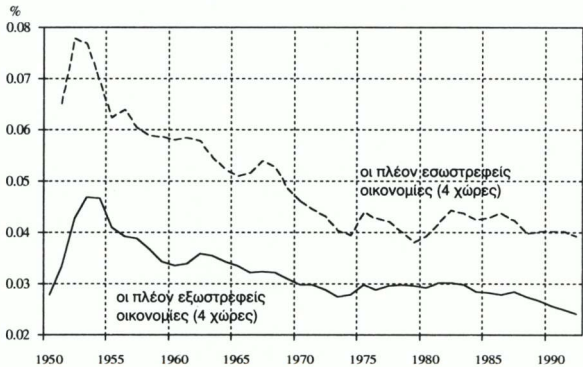
Ο Πίνακας 1 αποκαλύπτει ένα άλλο κύριο χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς των αμυντικών δαπανών των χωρών-μελών της Ατλαντικής Συμμαχίας. Χώρες με υψηλή εξωστρέφεια (η οποία ορίζεται ως το άθροισμα των εισαγωγών και εξαγωγών ως ποσοστό στο ΑΕΠ) διαθέτουν μικρότερο τμήμα του εθνικού τους προϊόντος για την εθνική τους ασφάλεια σε σύγκριση με τις λιγότερο ανοικτές οικονομίες. Παράλληλα, οι πλέον εξωστρεφείς οικονομίες φαίνεται να έχουν τις λιγότερες σε αριθμό εμπλοκές σε ένοπλες συγκρούσεις.

Οι αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ ανέρχονται κατά μέσο όρο σε 3,2% για τις τέσσερις περισσότερο εξωστρεφείς οικονομίες της Συμμαχίας, Βέλγιο, Ολλανδία, Νορβηγία και Δανία, ενώ αγγίζουν το ποσοστό του 5% για τις περισσότερο εσωστρεφείς οικονομίες, Ηνωμένες Πολιτείες, Ιταλία, Γαλλία και Τουρκία (βλέπε Διάγραμμα 2). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες, χώρα με το υψηλότερο ποσοστό αμυντικών δαπανών και τον υψηλότερο αριθμό ενόπλων συγκρούσεων (μαζί με τη Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο), έχει ταυτόχρονα τον μικρότερο δείκτη οικονομικής εξωστρέφειας. Αντίθετα, το Βέλγιο που χαρακτηρίζεται ως η πλέον ανοικτή οικονομία, έχει ένα από τα μικρότερα ποσοστά αμυντικών δαπανών και έναν από τους μικρότερους αριθμούς εμπλοκών. Γίνεται φανερό ότι υφίσταται μια αρνητική σχέση μεταξύ του δείκτη της οικονομικής εξωστρέφειας μιας χώρας και των «δεικτών στρατιωτικής σύγκρουσης».

Η αντίληψη ότι η ειρήνη είναι το φυσικό αποτέλεσμα του εμπορίου έχει διατυπωθεί ήδη από κορυφαίους διανοητές προηγούμενων αιώνων, όπως ο David Hume και ο Baron de Montesquieu (1900). Δύο έθνη που αναπτύσσουν έναν υψηλό όγκο συναλλαγών μεταξύ τους αλληλοεξαρτώνται μέσω των αμοιβαίων οικονομικών ωφελειών. Στη σύγχρονη βιβλιογραφία (Gasiorowski - Polachek 1982, Pollins 1989) έχει υποστηριχθεί ότι η ενθάρρυνση της εμπορικής αλληλεξάρτησης μεταξύ ιστορικά εχθρικών εθνών μπορεί να

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Εξωστρέφεια και αμυντικές δαπάνες

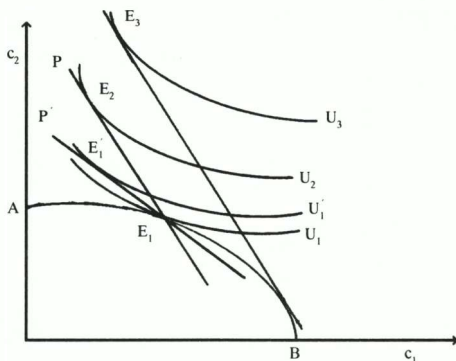

αποτελέσει σημαντικό παράγοντα αποφυγής μελλοντικών συγκρούσεων μεταξύ τους. Οι Agad, Hirsch και Tonias (1983) εξετάζουν την παραπάνω θεωρία εστιάζοντας την προσοχή τους στις δυνατότητες εκτόνωσης της αραβο-ισραηλινής κρίσης. Περαιτέρω, έχει υποστηριχθεί (Richardson 1960, Eichengreen και Irwin 1993) ότι το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ήταν το φυσικό επακόλουθο της κατάρρευσης του διεθνούς εμπορίου κατά την περίοδο μετά τη Μεγάλη Ύφεση των αρχών της δεκαετίας του 1930 και της αυξανόμενης καχυποψίας στη διεθνή κοινότητα που αυτή προκάλεσε. Ήταν κοινή πλέον η αίσθηση ότι η επιβολή δασμών από μια χώρα αποτελούσε προσπάθεια ανάκαμψης εις βάρος των ανταγωνιστριών χωρών. Οι εμπορικές διαφωνίες μοιραία προκάλεσαν διπλωματικές και πολιτικές κρίσεις.

Για να εξαγάγουμε μια σχέση μεταξύ του όγκου του εμπορίου και της πολιτικο-στρατιωτικής σύγκρουσης θα χρησιμοποιήσουμε ορισμένα εργαλεία της θεωρίας του διεθνούς εμπορίου (βλέπε Polachek 1980, 1992). Το Διάγραμμα 3 απεικονίζει το χάρτη των καμπυλών αδιαφορίας (U) μιας χώρας που παράγει και εμπορεύεται δύο αγαθά, c_1 και c_2 . AB είναι η καμπύλη των παραγωγικών δυνατοτήτων. Υποθέτουμε ότι το εμπόριο διεξάγεται με ένα σταθε-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Απώλεια ευημερίας και ενδεχόμενη σύγκρουση

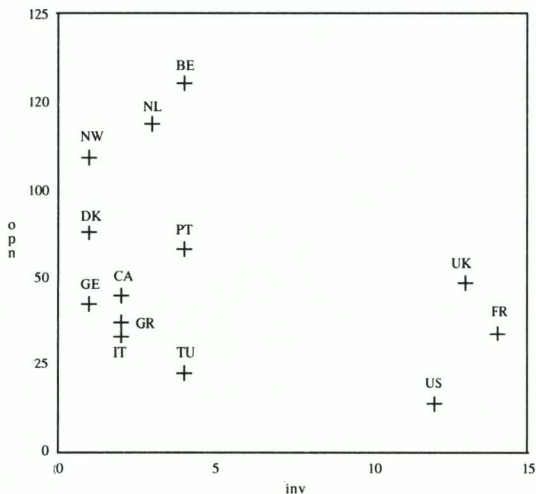

ρό λόγω τιμών (όροι εμπορίου) $p = p_1/p_2$, όπου p_1 και p_2 είναι οι τιμές των δύο αγαθών. Η βραχυχρόνια ισορροπία επιτυγχάνεται στο σημείο E_2 ενώ μακροχρόνιως, εξαιτίας της εξειδίκευσης στην εγχώρια παραγωγή, η ισορροπία επέρχεται στο σημείο E_3 με U_3-U_1 οφέλη από το εμπόριο. Ας υποθέσουμε ότι λόγω είτε πολιτικής (embargo, οικονομικός αποκλεισμός) είτε στρατιωτικής σύγκρουσης (εχθροπραξίες) αυξάνονται οι τιμές των εισαγόμενων αγαθών και μειώνονται οι τιμές των εξαγόμενων αγαθών. Τούτο συνεπάγεται πτώση του όγκου εμπορίου και η οικονομία τείνει να επιστρέψει σε επίπεδα ευημερίας πλησίον του U_1' . Προφανώς, όσο μεγαλύτερη είναι η απώλεια ευημερίας (U_3-U_1'), τόσο υψηλότερο είναι το κόστος της σύγκρουσης και άρα ασθενέστερα τα κίνητρα συμμετοχής σε αυτήν.

Η παραπάνω θεωρητική πρόταση εξετάζεται εμπειρικά στο Διάγραμμα 4 και στον Πίνακα 3. Από το διάγραμμα διασποράς διαφαίνεται έντονα η αρνητική σχέση που υφίσταται μεταξύ του δείκτη εξωστρέφειας μιας χώρας και της εμπλοκής της σε ένοπλη σύγκρουση. Ένας πιο αυστηρός έλεγχος για την ύπαρξη αιτιώδους σχέσης μεταξύ της οικονομικής εξωστρέφειας και της εμπλοκής σε πόλεμο παρουσιάζεται στον Πίνακα 3. Θεωρούμε δύο «δείκτες

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

Οικονομική εσωστρέφεια και εμπλοκές σε ένοπλη σύγκρουση

στρατιωτικής σύγκρουσης»: τις αμυντικές δαπάνες σε πραγματικούς όρους και τον αριθμό των εμπλοκών σε ένοπλη σύγκρουση. (Ο Πίνακας Π1 του Παραρτήματος στο τέλος του παρόντος άρθρου περιέχει πληροφορίες σχετικά με τις ένοπλες επεμβάσεις των κρατών-μελών της Συμμαχίας κατά την περίοδο 1950-92.)

Χρησιμοποιώντας διαστρωματικά στοιχεία για 13 χώρες του ΝΑΤΟ και για την περίοδο 1950-92, εκτιμούμε οικονομετρικά την παρακάτω σχέση:

$$m_i = \beta_0 + \beta_1 ex_i + \beta_2 im_i + u_i, \quad i = 1, \dots, n \text{ χώρες,}$$

όπου, m είναι το επίπεδο των αμυντικών δαπανών, ex και im είναι ο όγκος των εξαγωγών και εισαγωγών αντίστοιχα και u_i είναι ο διαταρακτικός όρος. Όλες οι μεταβλητές εκφράζονται σε δολάρια

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Αποτελέσματα εκτιμήσεων ελαχίστων τετραγώνων

Εξηγητικές μεταβλητές	Εξαρτημένη μεταβλητή: αμυντικές δαπάνες (n=13, 1950-92)		Εξαρτημένη μεταβλητή: εμπλοκή σε ένοπλη σύγκρουση (n=13, 1950-92)	
	I	II	III	IV
σταθερά	-3,332 (-6,045)	-3,055 (-4,058)	7,758 (2,735)	8,295 (2,659)
εξαγωγές	-0,436 (-3,390)		-11,231 (-1,918)	
εισαγωγές		-0,417 (-2,523)		-12,087 (-1,939)
ΑΕΠ	1,389 (11,922)	1,353 (9,675)		
R ²	0,965	0,958	0,035	0,054
se	0,302	0,331	4,708	4,662
J-B(2)	1,521	1,384	1,826	1,637
ARCH(1)	0,361	0,921	0,416	0,101

Παρατηρήσεις: Στις εκτιμήσεις I και II, οι χρονολογικές σειρές είναι εκφρασμένες σε φυσικούς λογαρίθμους και σε δολάρια έτους 1985. Ο αποπληθωριστής του προϊόντος για κάθε χώρα του δείγματος χρησιμοποιείται για τη μετατροπή της χρονολογικής σειράς των αμυντικών δαπανών σε σταθερές τιμές 1985. Στις εκτιμήσεις III και IV, οι εξαγωγές και εισαγωγές εκφράζονται ως ποσοστό του ΑΕΠ (μέσοι ετήσιοι όροι για την περίοδο 1950-92). Οι T-στατιστικές υπολογίζονται με βάση τη διόρθωση του White (1980) για την ετεροσκεδαστικότητα (White's heteroskedasticity consistent variance-covariance matrix) και παρουσιάζονται στις παρενθέσεις. se είναι το τυπικό σφάλμα της εκτίμησης. J-B(2) είναι η στατιστική των Jarque-Bera (1987) που ελέγχει εάν τα κατάλοιπα κατανέμονται με βάση την κανονική κατανομή. ARCH(1) είναι η στατιστική του Engle (1982) για τον έλεγχο της ύπαρξης ετεροσκεδαστικότητας των καταλοίπων. Και οι δύο στατιστικές κατανέμονται ασυμπτωτικά με βάση την χ^2 κατανομή με δύο και έναν βαθμούς ελευθερίας αντίστοιχα.

του έτους 1985. Τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικά (βλέπε στήλες I και II του Πίνακα 3). Οι συντελεστές παλινδρόμησης των εισαγωγών και εξαγωγών λαμβάνουν υψηλές αρνητικές τιμές και είναι στατιστικά σημαντικοί σε επίπεδα σημαντικότητας μικρότερα του 5%, υποδηλώνοντας την ύπαρξη αρνητικής συσχέτισης μεταξύ των αμυντικών δαπανών και του όγκου του εμπορίου. Περαιτέρω, ο συντελεστής της παλινδρόμησης

υποδηλώνει μια ελαστικότητα των αμυντικών δαπανών ως προς τις εξαγωγές της τάξης του $-0,44$ και $-0,42$ ως προς τις εισαγωγές. Τούτο σημαίνει ότι ένας διπλασιασμός του όγκου του εμπορίου θα προκαλέσει μια μείωση των αμυντικών δαπανών άνω από 40%, διακρατώντας τη μεταβλητή του πραγματικού προϊόντος σταθερή. Αξίζει να σημειωθεί ότι το επίπεδο του ακαθάριστου εγχωρίου προϊόντος αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς προσδιοριστικούς παράγοντες των αμυντικών δαπανών. Ο συντελεστής παλινδρόμησης παίρνει τιμές μεγαλύτερες της μονάδας και είναι στατιστικά σημαντικός σε επίπεδα εμπιστοσύνης μικρότερα του 1%.

Παρόμοια αποτελέσματα λαμβάνουμε αν θεωρήσουμε ως «δείκτη στρατιωτικής σύγκρουσης» τον αριθμό των εμπλοκών σε ένοπλες συγκρούσεις (βλέπε στήλες III και IV). Οι συντελεστές παλινδρόμησης των εισαγωγών και εξαγωγών (ως ποσοστό του ΑΕΠ) έχουν τα αναμενόμενα πρόσημα, δηλώνοντας την ύπαρξη αρνητικής συσχέτισης, στατιστικά σημαντικής σε επίπεδα σημαντικότητας μικρότερα του 10%.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι η χρήση των αμυντικών δαπανών ως «δείκτη στρατιωτικής σύγκρουσης» πρέπει να γίνεται με ορισμένες επιφυλάξεις, αφού το μέγεθος των αμυντικών δαπανών δε δηλώνει απαραίτητα ένδειξη απειλής ή άνοδο της έντασης μεταξύ κάποιων χωρών και συνεπώς αύξηση των πιθανοτήτων πολιτικο-στρατιωτικής εμπλοκής. Μεταβολές του επιπέδου των αμυντικών δαπανών είναι δυνατόν να ερμηνευθούν ως προσπάθειες αποτροπής ή εξισορρόπησης του «ισοζυγίου των δυνάμεων».

3. ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΙΠΟΛΙΚΟ ΚΟΣΜΟ ΣΤΟ ΝΕΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΤΟΠΙΟ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το παγκόσμιο πολιτικό σκηνικό που ξεπήδησε μέσα από τις στάχτες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου επιφύλασσε για τις Ηνωμένες Πολιτείες μια ασυνήθιστα ευνοϊκή οικονομική και στρατηγική θέση. Η κατάρρευση του προ του Α' Παγκοσμίου Πολέμου συστήματος των «Μέσων Δυνάμεων» οδήγησε σε ένα τεράστιο κενό έτσι ώστε η «φυσική ζώνη επιρροής»² των Ηνωμένων Πολιτειών να μην

2. Κάθε χώρα περιβάλλεται από μια πεπερασμένη «φυσική ζώνη επιρροής»

ήταν δυνατόν να περιοριστεί μόνο στο δικό της ημισφαίριο. Οι ΗΠΑ άρχισαν να αντιλαμβάνονται την παγίωση της διεθνούς επιρροής τους, γνωστή ως Pax Americana, κατά τον ίδιο τρόπο που συνέβη με τη Μ. Βρετανία το 1815 (βλέπε Kennedy, 1988). Την ίδια εποχή, το σταλινικό καθεστώς φαινόταν ξεκάθαρα αποφασισμένο να επιτύχει την ανάρρωση της βιομηχανικής παραγωγής και να διατηρήσει ένα υψηλό επίπεδο στρατιωτικής ασφάλειας στον μεταπολεμικό κόσμο μέσω της υψηλού ρυθμού συσσώρευσης παραγωγικών αγαθών εις βάρος των καταναλωτικών αγαθών.

Το κύριο ερώτημα που επρόκειτο να απασχολήσει τη διεθνή πολιτική ήταν η ανακατανομή των ορίων της Ευρώπης στο πλαίσιο της αμερικανο-σοβιετικής αντιπαλότητας. Έτσι, το λεγόμενο σχέδιο Marshall για μαζική βοήθεια προς τις ευρωπαϊκές χώρες δεν αποτέλεσε παρά την αμερικάνικη κίνηση προώθησης της επιρροής. Η ίδρυση του NATO αποτέλεσε το φυσικό ανάλογο της κίνησης αυτής στη σφαίρα της στρατιωτικής αντιπαλότητας. Η δημιουργία του Συμφώνου της Βαρσοβίας ήταν η σοβιετική απάντηση.

Το μαθηματικό υπόδειγμα της «κούρσας» των εξοπλισμών (arms race model) προβλέπει ότι μια ασταθής πορεία της αλληλεπίδρασης μεταξύ των εθνών θα οδηγήσει είτε στην έναρξη πολέμου (βλέπε Richardson, 1960) είτε στην αμοιβαία αποτροπή του (βλέπε Intriligator- Brito, 1984). Η «κούρσα» Ανατολής-Δύσης απέφυγε εν τέλει τόσο την πυρηνική καταστροφή όσο και την «ισορροπία του τρόμου».

Οι συμμετέχουσες χώρες σε μια «κούρσα» εξοπλισμών δεν είναι απαραίτητο να έχουν στη διάθεσή τους ίδια επίπεδα οικονομικών πόρων. Η χώρα με μικρότερη οικονομική βάση θα πρέπει να αφιερώνει μεγαλύτερο ποσοστό του προϊόντος της στην άμυνα και έτσι η απώλεια ευημερίας θα είναι υψηλότερη. Η «κούρσα» θα διεξάγεται εις βάρος της ευημερίας τόσο της τρέχουσας γενεάς (μείωση της κατανάλωσης) όσο και των μελλοντικών γενεών, αφού η μείωση της επένδυσης υπονομεύει και τη μελλοντική ευημερία. Υπό αυτό το πρίσμα, η «κούρσα» των εξοπλισμών ανάμεσα στη Σοβιετική Ένωση και τις Ηνωμένες Πολιτείες έχει κατά τα φαινόμε-

---

(βλέπε Shepherd, 1988). Τα όριά της βρίσκονται εκεί όπου το οριακό κόστος και όφελος της επιρροής εξισώνονται. Οι δαπάνες κάθε έθνους για να επεκτείνει την επιρροή του πέραν της φυσικής του ζώνης μειώνουν τον πλούτο του αφού το κόστος υπερβαίνει τις ωφέλειες.

μενα έρθει σε τέλος, κυρίως διότι η οικονομικά ισχυρότερη δύναμη —οι ΗΠΑ και οι Σύμμαχοί της— κατόρθωσε να μείνει ως στο τέλος στο παιχνίδι.

Είναι, λοιπόν, δυνατόν το τέλος του ψυχρού πολέμου να ερμηνευθεί μέσω της θεωρίας των παιγνίων ως περίπτωση του παιγνίου άριστης χρονικής επιλογής, γνωστού ως «πολέμου τριβής» (war of attrition). Δύο παίκτες μάχονται για την απόκτηση ενός βραβείου, η τρέχουσα αξία του οποίου σε κάθε χρονική στιγμή $t = 0, 1, \dots$ είναι $R > 1$. Το κόστος συμμετοχής είναι μία μονάδα ανά περίοδο (βλέπε Fudenberg - Tirole, 1991, κεφ. 4). Οι δύο παίκτες στην προκειμένη περίπτωση είναι το NATO και το Σύμφωνο της Βαρσοβίας που διεξάγουν μια «κούρσα» εξοπλισμών για την απόκτηση της παγκόσμιας επιρροής. Το κόστος συμμετοχής είναι το επίπεδο των αμυντικών δαπανών που επιβάλλει η ευστάθεια της «κούρσας» εξοπλισμών.³

Εάν ένας από τους δύο παίκτες αποσυρθεί την περίοδο $\hat{t}$, ο ανταγωνιστής θα κερδίσει το βραβείο δίχως να πληρώσει το κόστος συμμετοχής στη συγκεκριμένη περίοδο. Εισάγοντας έναν προεξοφλητικό παράγοντα, ρ , οι συναρτήσεις απόδοσης δίδονται από τις παρακάτω σχέσεις:

για τον παίκτη που αποσύρεται πρώτος (Σύμφωνο της Βαρσοβίας)

$$A(\hat{t}) = -(1 + \rho + \dots + \rho^{\hat{t}-1}) = -(1 - \rho^{\hat{t}} / 1 - \rho)$$

και για τον παίκτη που κερδίζει (NATO)

$$\Delta(\hat{t}) = -(1 + \rho + \dots + \rho^{\hat{t}-1}) = -(1 - \rho^{\hat{t}} / 1 - \rho) + \rho^{\hat{t}} R = A(\hat{t}) + \rho^{\hat{t}} R$$

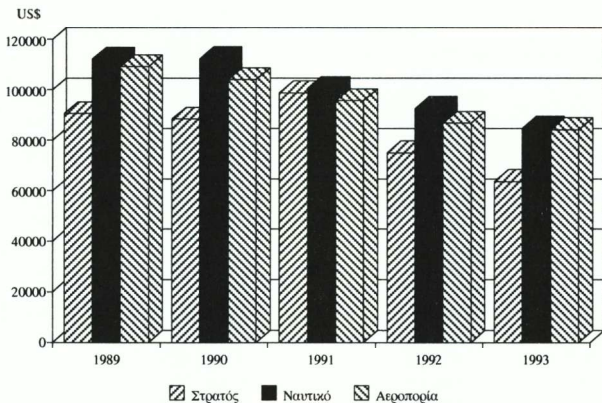
Σύμφωνα με την ανάλυση αυτή, το αναγκαίο επίπεδο αμυντικών δαπανών προκαλεί διαφορετικά επίπεδα απώλειας ευημερίας λόγω της μειωμένης κατανάλωσης και επένδυσης στις δύο χώρες. Προφανώς, ο οικονομικά ισχυρότερος έχει τις περισσότερες ελπίδες να αντεπεξέλθει σε ένα τέτοιο «πόλεμο τριβής».⁴

3. Το κλασικό «game of chicken» είναι της ίδιας οικογένειας παιγνίων. Δύο αυτοκίνητα κινούνται το ένα έναντι του άλλου με σταθερή ταχύτητα. Ο πρώτος οδηγός που θα στρίψει από το δρόμο του για να αποφύγει τη σύγκρουση χάνει. Κοινό χαρακτηριστικό του παιγνίου αυτού με την ψυχροπολεμική «κούρσα» είναι η παρουσία «της αμοιβαίας εξασφαλισμένης καταστροφής» (MAD).

4. Σύμφωνα με τον Lambelet (1992), τρεις είναι οι λόγοι του «αναίμακτου» τέλους του ψυχρού πολέμου: (i) η γενική κατάρρευση της σοβιετικής οικονομίας, (ii) η ασθενέστερη οικονομική βάση της Σοβιετικής Ένωσης που δεν της επέτρεπε την

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5

Δαπάνες του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας των Ηνωμένων Πολιτειών, 1989-1993

Το τέλος του «πολέμου τριβής», που μόλις περιγράψαμε, δίνει τη δυνατότητα στο νικητή του παιγνίου να περικόψει τις αμυντικές του δαπάνες. Η τάση αυτή διαφαίνεται στο Διάγραμμα 5. Παρατηρούμε ότι οι αμυντικές δαπάνες των Ηνωμένων Πολιτειών σε σταθερές τιμές 1993 μειώνονται συνεχώς με μοναδική εξαίρεση τις δαπάνες του στρατού ξηράς το έτος 1991 («καταιγίδα της ερήμου»). Η πιο μεγάλη πτώση αφορά το στρατιωτικό και πολιτικό προσωπικό. Το στρατιωτικό και πολιτικό προσωπικό των ενόπλων δυνάμεων ως ποσοστό του συνόλου του εργατικού δυναμικού μειώθηκε για το σύνολο των χωρών-μελών του ΝΑΤΟ από 2,72% στην εξαετία 1983-88 σε 2,45% στην περίοδο 1989-92.

Με πρόσφατη τη διάλυση του ψυχροπολεμικού σκηνικού είναι

ανάληψη των τεράστιων αμυντικών δαπανών και (iii) η αλλαγή της πολιτικής και κοινωνικής συμπεριφοράς της Σοβιετικής Ένωσης και των συμμάχων της που έπαψαν να θεωρούν τη Δύση ως μια σοβαρή εξωτερική απειλή του κοινωνικοοικονομικού τους συστήματος.

δύσκολο να περιγράψει κανείς με ευκρίνεια ένα νέο στρατηγικό τοπίο της υδρογείου. Ακόμη και το εγχείρημα της απλής επισήμανσης κάποιων νέων χαρακτηριστικών φαντάζει «ηρωικό». Είναι σίγουρο όμως ότι κάποια από τα χαρακτηριστικά της Περιόδου Μετάβασης είναι δυνατόν να αποτελέσουν σημαντικά υλικά οικοδόμησης της «νέας τάξης πραγμάτων».

Πρώτον, η ενίσχυση σε παγκόσμια κλίμακα του θεσμικού πλαισίου της σύγχρονης βιομηχανικής δημοκρατίας και η παράλληλη κατάρρευση των ολοκληρωτικών ιδεολογιών δυσχεραίνουν την ιδεολογική ένδυση των μελλοντικών συγκρούσεων ή μεταβολών των εξισώσεων-ανισώσεων των δυνάμεων.

Δεύτερον, η ενδυνάμωση του ρόλου των διεθνών οργανισμών και κυρίως του ΟΗΕ με πολυεπίπεδη αμερικανο-ρωσο-ευρωπαϊκή συνεργασία μπορεί να συμβάλει στην επαρκή αστυνόμευση των τοπικών-περιφερειακών συγκρούσεων. Ήδη οι κυβερνήσεις της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας αναζήτησαν στις συνόδους κορυφής του Λονδίνου (Ιούλιος 1990) και της Ρώμης (Νοέμβριος 1991) τον νέο ρόλο του ΝΑΤΟ στην ανάπτυξη «δυνάμεων ταχείας αντίδρασης» καθώς και πολυεθνικών δυνάμεων υπό νατοϊκή διοίκηση σε περιπτώσεις κρίσεων. Πράγματι, η αστάθεια σε ορισμένες περιοχές του πλανήτη στη μεταψυχροπολεμική εποχή (π.χ. Κουβέιτ, Βοσνία-Ερζεγοβίνη) επιβάλλει την εύρεση κάποιας πηγής σταθερότητας. Η εξωτερική πολιτική πολλών χωρών προωθεί την ιδέα ότι για το άμεσο μέλλον το ΝΑΤΟ θα αποτελεί τον μόνο οργανισμό που θα παρέχει τον απαραίτητο συνδυασμό πολιτικών και στρατιωτικών δυνατοτήτων.

Τρίτον, η άνοδος της οικονομικής αλληλεξάρτησης αυξάνει σε μεγάλο βαθμό το κόστος των πολιτικο-στρατιωτικών συγκρούσεων, όπως διερευνήσαμε στο προηγούμενο τμήμα. Πράγματι, η ενίσχυση της οικονομικής αλληλεξάρτησης σε παγκόσμιο επίπεδο υπήρξε το κυριότερο χαρακτηριστικό της τελευταίας δεκαετίας. Αυτή συνίσταται όχι μόνο στη διόγκωση του διεθνούς εμπορίου στην οποία εστιάσαμε την προσοχή μας στο προηγούμενο τμήμα, αλλά και στην υπερβολική διεθνοποίηση του χρηματοδοτικού συστήματος που σημειώθηκε στη δεκαετία του '80, την ανάπτυξη τεχνολογικών καινοτομιών στη χρηματοοικονομική και τη διεθνή εξάπλωση των πολυεθνικών επιχειρήσεων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ Π1

*Εμπλοκές των χωρών-μελών του ΝΑΤΟ σε ένοπλες συγκρούσεις,
1950-1992*

Χώρες	Εμπλοκή σε ένοπλη σύγκρουση
ΗΠΑ	1950-53 Πόλεμος της Κορέας 1954 Επέμβαση στη Γουατεμάλα 1958 Επέμβαση στον Λίβανο 1960-73 Πόλεμος του Βιετνάμ 1960-73 Επέμβαση στο Λάος 1963-71 Κοινωνικές αναταραχές (άνοδος του ρατσισμού, αντιπολεμική εξέγερση) 1965 Επέμβαση στη Δομινικανική Δημοκρατία 1966-80 Επέμβαση στη Γουατεμάλα 1970-75 Επέμβαση στην Καμπότζη 1982-84 Επέμβαση στον Λίβανο 1989 Επέμβαση στον Παναμά 1991 Πόλεμος του Κόλπου
Καναδάς	1950-53 Πόλεμος της Κορέας 1991 Πόλεμος του Κόλπου
Βέλγιο	1950-53 Πόλεμος της Κορέας 1960-63 Επέμβαση στο Ζαΐρ 1978 Επέμβαση στο Ζαΐρ 1991 Πόλεμος του Κόλπου
Γαλλία	1950-53 Πόλεμος της Κορέας 1952-54 Αποικιακός πόλεμος στην Τυνησία 1953-56 Αποικιακός πόλεμος στο Μαρόκο 1954-62 Αποικιακός πόλεμος στην Αλγερία 1954-64 Αποικιακός πόλεμος στο Λάος 1955-60 Αποικιακός Πόλεμος στο Καμερούν 1956 Επέμβαση στην Αίγυπτο 1961 Αποικιακός πόλεμος στην Τυνησία 1968 Κοινωνικές αναταραχές (φοιτητική εξέγερση) 1969-80 Επέμβαση στο Τσαντ 1977-78 Επέμβαση στη Δυτική Σαχάρα 1978 Επέμβαση στο Ζαΐρ 1983 Επέμβαση στο Τσαντ 1991 Πόλεμος του Κόλπου
Γερμανία	1991 Πόλεμος του Κόλπου
Δανία	1991 Πόλεμος του Κόλπου

Χώρες	Εμπλοκή σε ένοπλη σύγκρουση
Ελλάδα	1950-53 Πόλεμος της Κορέας
	1991 Πόλεμος του Κόλπου
Ην. Βασίλειο	1950-53 Πόλεμος της Κορέας
	1950-57 Αποικιακός πόλεμος στη Μαλαισία
	1952 Επέμβαση στην Αίγυπτο
	1952-60 Αποικιακός πόλεμος στην Κένυα
	1955-60 Αποικιακός πόλεμος στην Κύπρο
	1956 Επέμβαση στην Αίγυπτο
	1963-67 Αποικιακός πόλεμος στη Νότια Υεμένη
	1963-72 Επέμβαση στο Σουδάν
	1962-66 Επέμβαση στη Μαλαισία
	1965-77 Επέμβαση στο Ομάν
	1968-82 Αποικιακός πόλεμος στην Ιρλανδία
Ιταλία	1970-82 Πόλεμος εναντίον της Μαφίας και τρομοκρατίας
	1991 Πόλεμος του Κόλπου
	1991 Πόλεμος του Κόλπου
Νορβηγία	1991 Πόλεμος του Κόλπου
Ολλανδία	1950-53 Πόλεμος της Κορέας
	1962-63 Πόλεμος με την Ινδονησία
	1991 Πόλεμος του Κόλπου
Πορτογαλία	1959-74 Αποικιακός πόλεμος στη Guinea-Bissau
	1961-75 Αποικιακός πόλεμος στην Αγκόλα
	1964-75 Αποικιακός πόλεμος στη Μοζαμβίκη
	1975-76 Επανάσταση των Γαριφάλων
Τουρκία	1950-53 Πόλεμος της Κορέας
	1974 Επέμβαση στην Κύπρο
	1974-80 Στρατιωτικό πραξικόπημα. Δίωξη Κούρδων και Αρμενίων
	1991 Πόλεμος του Κόλπου

Σημείωση: Ως πολεμικά γεγονότα καταγράφονται μόνον εκείνα με πάνω από 1000 νεκρούς και από τους δύο αντιπάλους. Πηγές: Kinnucan (1992), Whitaker's Almanack (1991), The World Almanac (1993).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ARAD, R. - S. HIRSCH- A. TOVIAS, *The Economics of Peacemaking: Focus on the Egyptian-Israeli Situation*, Trade Policy Research Centre, Λονδίνο 1983.
- EICHENGREEN, B. - D.A. IRWIN, «Trade Blocs, Currency Blocs and the Disintegration of World Trade in the 1930s», *CEPR Discussion Papers*, τχ. 837, 1993.
- INGLE, R.F., «Autoregressive Conditional Heteroskedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom Inflation», *Econometrica*, τχ. 50, 1982, σ. 987-1007.
- FUDENBERG, D. - J. TIROLE, *Game Theory*, The MIT Press, 1991.
- GASIOROWSKI, M. - S. POLACHEK, «Conflict and Interdependence: East-west Trade and Linkages in the Area of Detente», *Journal of Conflict Resolution*, τχ. 26, 1982, σ. 709-729.
- GEORGIU, G.- P. ΚΑΡΟΠΟΥΛΟΣ - S. LAZARETOU, «Modelling Greek-Turkish Rivalry: An Empirical Investigation of Defence Spending Dynamics», *Journal of Peace Research*, (υπό δημοσίευση), 1996.
- JARQUE, C.M. - A.K. BERA, «A Test for Normality of Observations and Regression Residuals», *International Statistical Review*, τχ. 55, 1987, σ. 163-172.
- INTRILIGATOR, M.D. - D.L. BRITO, «Can Arms Races Lead to the Outbreak of the War», *Journal of Conflict Resolution*, τχ. 28, 1984, σ. 63-84.
- ΚΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, P. - S. LAZARETOU, «Modelling the Demand for Greek Defence Expenditure: An Error Correction Approach», *Cyprus Journal of Economics*, τχ. 6, 1993, σ. 73-86.
- KENNEDY, P., *The Rise and the Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Unwin Hyman, 1988, ελλην. μτφρ.: Αξιωτέλης, 1990.
- KINNUCAN, M.J., «Political Economy and Militarism», *Political Science and Politics*, τχ. 25, 1992, σ. 506-516.
- LAMBELET, J.C., «Do Arms Races Lead to Peace?», στο W. Isard - C.H. Anderton (επιμ.), *Economics of Arms Reduction and the Peace Process*, North-Holland, 1992, κεφ. 12, σ. 249-260.
- MONTESQUIEU, Baron de, *The Spirit of Laws*, Νέα Υόρκη, Collier Press, 1900.
- Murdock, J.C. - T. Sandler, «Complementarity, Free-Riding and the Military Expenditure of NATO Allies», *Journal of Public Economics*, τχ. 25, 1984, σ. 83-101.
- OLSON, M., *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Cambridge, Harvard University Press, 1965.
- OLSON, M. - R. ZECKHAUSER, «An Economic Theory of Alliances», *Review of Economics and Statistics*, τχ. 48, 1966, σ. 266-274.

- POLACHEK, S., «Conflict and Trade», *Journal of Conflict Resolution*, τχ. 24, 1980, σ. 55-78.
- POLACHEK, S., «Conflict and Trade: An Economics Approach to Political International Interactions», στο W. Isard - C.H. Anderton (επιμ.), *Economics of Arms Reduction and the Peace Process*, North-Holland, 1992, κεφ. 4, σ. 89-120.
- POLLINS, B., «Conflict, Cooperation and Commerce: The Effect of International Political Interactions», *American Journal of Political Science*, τχ. 33, 1989, σ. 737-761.
- RICHARDSON, L.F., *Arms and Insecurity: A Mathematical Study of the Causes and Origins of War*, Chicago, The Boxwood Press, Pittsburg and Quadrangle Books, 1960.
- RICHARDSON, L.F., *Arms and Insecurity*, Pittsburg, Homewood, 1960.
- SHEPHERD, W.C., «Self-Interest and National Security», *American Economic Review, Papers and Proceedings*, 78, 1988, σ. 50-54.
- SIPRI, *Yearbook*, Stockholm International Peace Research Institute, Stockholm, διάφορα τεύχη.
- SMITH, R., «The Demand for Military Expenditure», *Economic Journal*, τχ. 90, 1980, σ. 811-820.
- SMITH, R., «Models of Military Expenditure», *Journal of Applied Econometrics*, 4, 1989, σ. 345-359.
- WHITE, H., «A Heteroskedasticity-Consistent Covariance Matrix Estimator and a Direct Test for Heteroskedasticity», *Econometrica*, τχ. 48, 1980, σ. 817-838.
- Whitaker's Almanack* για τα έτη 1990, 1991.
- The World Almanac and Book of Facts*, 1992, Pan Books, 1993.